

Ο ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ ΩΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΗΣ – Ο ΛΟΓΟΤΕΧΝΗΣ ΩΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΣ

Κύριοι.....κλπ

Σας ευχαριστώ πολύ για την τιμητική διάκριση που μου απονέμετε αναγορεύοντάς με επίτιμο διδάκτορα του Τμήματος Μετάφρασης και Διερμηνείας.

Όπως γνωρίζετε ίσως είμαι πεζογράφος κατά κύριο λόγο · και μόνον επιλεκτικά μεταφραστής.

Βρίσκομαι λοιπόν μπρος σας αρκετά αμήχανος κι αισθάνομαι πως πρέπει να απολογηθώ. Ο τίτλος με τον οποίο με τιμά η έδρα ξεπερνάει κατά πολύ την φιλοδοξία ενός πεζογράφου που γράφει σε τούτη την ευλογημένη, μικρή αλλά πανάρχαια γλώσσα.

Ξεκινά αλλιώς κανείς κι αλλιώς καταλήγει. Μικρός, όταν είχα αρχίσει τις πρώτες φιλόδοξες απόπειρές μου, μιμούμενος τους μυθιστοριογράφους που με γοήτευαν, η στόχευσή μου ήταν να μαγέψω κάποτε κι εγώ κάποιους άγνωστους μου αναγνώστες με τις ιστορίες μου και με τη φαντασία μου.

Όταν ωρίμασα αρκετά κατάλαβα πως ο αγώνας δίνεται κυρίως στο πεδίο της γλώσσας. Και ο συγγραφέας που δεν έχει τη γλώσσα σαν πεδίο της μάχης του, έχει χάσει το παιχνίδι. Είχα σπουδαίο δάσκαλο. Τον πατέρα μου Ασημάκη, παλιόν υπέρμαχο της Δημοτικής την εποχή που έδινε τις μάχες της για να κυριαρχήσει πέρα από τη λογοτεχνία, την ποίηση και το πεζό, και στην καθημερινή ζωή : στους νόμους, στις συναλλαγές, στους τομείς εκείνους όπου η Καθαρεύουσα δυσκόλευε την κατανόηση των κειμένων για τον απλό λαϊκό άνθρωπο και κάποιοι, πίσω από αυτή την στάση, έβλεπαν την προσπάθεια των από πάνω να διαφεντεύουν πιο αποτελεσματικά τους από κάτω. Ο Ασημάκης υπήρξε μαθητής και θαυμαστής του Ψυχάρη (που ως εύσημο του απένειμε τον τίτλο “δάσκαλε”!) και αργότερα συζητούσε από το τηλέφωνο για τον εκδημοτικισμό λέξεων που δεν συναντιούνται στην καθομιλουμένη με τον Θρασύβουλο Σταύρου, αδελφό του νονού μου Δημήτρη Σταύρου που μετέφρασε υπέροχα Άγγλους Λυρικούς και Αφρικάνους ποιητές που ήταν – και είναι – τελείως άγνωστοι.

Εξακολούθησε να χρησιμοποιεί, προβοκατόρικα πια, ορισμένους μαλλιαρούς τύπους σε κάποια από τα ποιήματα ή τα πεζά του. Αλλά είχε αυτή αλάνθαστο για τον ήχο της γλώσσας και επέμενε πως ο συγγραφέας πρέπει να “ακούει” το κείμενό του να πέφτει αρμονικά στο αυτί.

Σ’ αυτή τη σχολή μαθήτευσα και πάντα πια, από την εποχή που άρχισα να δημοσιεύω, έδινα την πιο μεγάλη προσοχή στη γλώσσα μου. Πεζογράφος δεδηλωμένος, πιστεύω πως η γλώσσα του πεζογράφου πρέπει να είναι γλώσσα μουσική, με όλες τις δυνατότητες της μουσικής, ακόμα και τις διαβαθμίσεις στην ένταση ή τη χρήση των συνηχήσεων όταν χρειάζεται να αποδώσεις ταιριαστά ένα συγκεκριμένο κλίμα.

Η πεζογραφία είναι μια αρχαία κατάκτηση της τέχνης του λόγου, ξεκινά από τις προφορικές σάγκες, τα ομηρικά έπη και τα αντίστοιχά τους σε πολλά μήκη και πλάτη της γης και περνώντας από το θέατρο, την ιστορία και την φιλοσοφία ακόμη, διαμορφώθηκε σαν παντοδύναμο εργαλείο για την αποκάλυψη της ομορφιάς στον άνθρωπο.

Έχει φόρμα απαιτητική, έχει δουλειά σκληρή, θέλει οργάνωση και προγραμματισμό, θέλει όμως και έμπνευση, πνοή, δύναμη και νόημα για να μιλήσει και να γοητέψει. Δεν το μπορεί ο καθένας, όπως καθένας δεν μπορεί να γράψει ποίηση, ή θέατρο.

Η πεζογραφία διαλέγει από αυτούς που έχουν αντοχή, αυτούς που βλέπουν τη ζωή από ψηλά και παρατηρούν τον άνθρωπο σε όλες τις στιγμές και συγκυρίες της ζωής του, βλέπουν τον κόσμο και την κοινωνία, τον πόλεμο, την αδικία, τον έρωτα και την ομορφιά, την τρέλα και την προσευχή του φόβου μας μπροστά στο άγνωστο – και όλα τα αναπαριστά με υπομονή, σα να δουλεύει την ασπίδα του Αχιλλέα που δεν είναι αλλο από ένα αρχέτυπο μυθιστόρημα στη στέρεα μορφή ενός όπλου που όμως σφυριλατήθηκε / έγινε με λέξεις !.

Διαλέγει αυτούς που θα θυσιάσουν χρόνια από τη ζωή τους για να ξεκινήσουν και να αποτελειώσουν το έργο, αυτούς που δεν ντρέπονται να λερωθούν με τη λάσπη του χτισίματος, με τον σχεδιασμό των υδραυλικών και της ηλεκτρικής εγκατάστασης ενός πολυόροφου κτιρίου.

Ο συγγραφέας όμως ξεκινά σαν αναγνώστης και όσο πιο νωρίς τόσο καλύτερα!

Μεγάλωσα σε μια εποχή κατά την οποία δεν υπήρχε άλλος τρόπος επιμόρφωσης και καλλιέργειας από τα μεταφρασμένα ξένα μυθιστορήματα, εκείνα που καθόρισαν κάποτε τις αρχές και τους κανόνες της πεζογραφίας. Τότε, τις δεκαετίες 1950-1960, ξένη λογοτεχνία μετέφραζαν πολλοί Έλληνες συγγραφείς και λόγιοι, οι περισσότεροι για να συμπληρώνουν το εισοδημά τους. Από τον Παπαδιαμάντη και τον Κωνσταντίνο Θεοτόκη ως τον Άρη Αλεξάνδρου, την Κοραλία Μακρή, τον Λέοντα Κουκούλα, τον Σωτήρη Πατατζή, τον Καίσαρα Εμμανουήλ και τον Κοσμά Πολίτη και από αυτούς πίσω στον Κωνσταντίνο Χατζόπουλο, τον Κώστα Καρθαίο και τον Βασίλη Ρώτα, διαβάσαμε τις μεταφράσεις τους σαν να ήταν έργα της δικής μας γραμματείας. Τέτοια ήταν η πνοή και η ποιότητα της δουλειά τους.

Είναι άλλωστε χαρακτηριστικό πως ενώ συχνά σήμερα πολλές από τις μεταφράσεις αυτές έχουν αμφισβητηθεί ως προς την ακρίβεια ή την πιστότητά τους στο πρωτότυπο, κανείς δεν μπόρεσε να αναιρέσει αυτό το τόσο βασικό προσόν, την ένταξη των μεταφρασμένων αυτών κειμένων οριστικά και αμετάκλητα στον κορμό της ελληνικής λογοτεχνίας.

Είχα την τύχη να μεταφράσω μόνο τα βιβλία που ήθελα και αυτό με ξεχωρίζει αυτόματα από την χορεία των [επαγγελματιών] μεταφραστών που συχνά σκέφτομαι πως δεν αναλαμβάνουν πάντα τα βιβλία που τους άρεσαν, το κάνουν ανεξάρτητα, ακόμα και ενάντια, στο προσωπικό τους γούστο.

Μετέφρασα βιβλία που αγάπησα και κάποια που μου στάθηκαν χρήσιμα είτε για τη συγγραφική μου δουλειά είτε επειδή ήθελα οπωσδήποτε να τα δω στη γλώσσα μου. Και δεν ήμουν ποτέ υποχρεωμένος να παραδώσω τη δουλειά μου αυτή σε συγκεκριμένη προθεσμία – κάτι που, φαντάζομαι, κάθε μεταφραστής ονειρεύεται.

Η πιστότητα στο πρωτότυπο, καθώς όλοι ξέρουμε, είναι μαχαίρι δίκοπο. Υπάρχει καμιά φορά η δυνατότητα να είσαι πιστός και να πείθει η ελληνική απόδοση του κειμένου, αλλά πολύ συχνά ο μεταφραστής καλείται να ξαναγράψει αντί να μεταφράσει, γιατί, αν μεταφράσει, το κείμενο δεν θα ακούγεται πειστικά στη γλώσσα μας.

Τι κάνει λοιπόν ο μεταφραστής ; Για τον απλό αναγνώστη δεν υπάρχει καν. Διαβάζει, όπως νομίζει, τον Όσκαρ Γουάιλντ, τον Φλομπέρ, τον Φόκνερ. Όμοια όπως ακούμε τα τραγούδια και τα αποδίδουμε στους τραγουδιστές

τους αγνοώντας πως τα έχουν φτιάξει ένας συνθέτης και ένας στιχουργός. Έτσι όταν διαβάζουμε στα ελληνικά τον τελευταίο νομπελίστα ή τον βραβευμένο με το πρόσφατο Μπούκερ, τον Έλληνα που το μετέφρασε διαβάζουμε και το διαβολικό είναι πως όσο πιο καλά έχει γίνει η μετάφραση, όσο πιο σπουδαία λογοτεχνική φλέβα και ικανότητα έχει μετατρέψει το ξένο κείμενο σε ελληνικό, τόσο περισσότερο βέβαιος είναι ο αναγνώστης ότι διαβάζει Φόκνερ ή Φλομπέρ ή Γουάιλντ – απονέμοντάς τους έναν μεγάλο αριθμό από εύσημα που όμως ανήκουν στον μεταφραστή τους.

Ο ρόλος είναι ιερός. Ουσιαστικά πρόκειται για την γεφύρωση, τη σύμμιξη δύο γλωσσών και δύο λογοτεχνιών – γιατί και ο συγγραφέας μέρος μιας εθνικής παράδοσης είναι όπως και ο μεταφραστής είναι μιας άλλης. Ο μεταφραστής μεσολαβεί όμως όχι ως ενδιάμεσος αλλά ως δημιουργός. Και αυτό είναι μια δυσκολία φοβερή και απαιτεί μια φανατική αφοσίωση, μια μετάβαση σε έναν εαυτό που δεν του ανήκει και αυτόν τον άλλο εαυτό πρέπει να τον ενστερνιστεί, να γίνει ο σωσίας, το είδωλό του, και όλο αυτό το πλάσμα των προσπαθειών του να το μεταγγίσει στο σώμα της Ελληνικής γλώσσας..

Ευτυχώς δεν απαιτούν όλα τας βιβλία τέτοιες θυσίες και τόσους κόπους. Αλλά ο μεταφραστής (περισσότερο και από τον πρωτότυπο δημιουργό) πρέπει να είναι homo universalis – γιατί ποτέ δεν ξέρει τι μπορεί να κληθεί να μεταφέρει στη μητρική του γλώσσα. Και είναι υπέροχο το αποτέλεσμα όταν αυτό πετυχαίνει.

Είχα αρχικά σκεφτεί – πώς άραγε θα μπορούσα εγώ, ένας ερασιτέχνης, να μιλήσω για τη δουλειά σας (για την τέχνη σας, για να είμαι ακριβέστερος) σε εσάς τους σπουδασμένους επαγγελματίες της μετάφρασης και της διερμηνείας και στους δασκάλους σας.

Μετά όμως έκανα τη σκέψη πως και ένας συγγραφέας, πεζογράφος όπως εγώ, μεταφραστής είναι τελικά, του ίδιου του εαυτού του – από την “ποιητική ιδέα”, που λέει ο Καβάφης, από την έμπνευση ενός μυθιστορήματος ίσαμε την κατάθεσή του στο χαρτί. Μια προσπάθεια το ίδιο δύσκολη με του μεταφραστή. Αυτό που έχω στο μυαλό μου, η ιστορία, τα πρόσωπα, η εποχή, η ατμόσφαιρα, η δραματοουργία, οι χαρακτήρες, το σκηνικό – όλα είναι ένα αόριστο, ένα άυλο νεφέλωμα εκεί μέσα και για να το στρώσω κάτω αποτελεσματικά, όσο πιο πιστά στην αρχική ιδέα, όσο πιο δίκαια προς τη σύλληψή του δύναμαι, μια μετάφραση πραγματοποιώ, μια

αληθινή διερμηνεία και μετάφραση εκείνου του νεφελώματος από τοπία, εποχές, δρόμους, και ανθρώπους, από έρωτες και από θανάτους, από πολέμους και από παραδείσους – σε λέξεις, σε φράσεις, σε παραγράφους και σε κεφάλαια που να το αναπαράγουν όσο καλύτερα μου επιτρέπει η τέχνη που διαθέτω.

Κι εκεί ακριβώς, πάνω σ' αυτή την προσπάθεια, την πάλη, τις επιτυχίες και τις απογοητεύσεις, τα αδιέξοδα και τις λύσεις, στον ιδρώτα και στο αίμα που χύνεται για να βγει το έργο τέλειο (κάτι που δε συμβαίνει ποτέ !) παίζεται όλο το παιχνίδι της καλλιτεχνικής δημιουργίας.

Έτσι, μ' αυτή τη σκέψη ελάφρυνα την τύψη πως ίσως και να μην αξίζω την τιμή να με συμπεριλάβετε στο ευγενικό (και ηρωικό) σινάφι των μεταφραστών. Και έτσι η χαρά μου όχι μονάχα διατηρήθηκε παρά μεγάλωσε ακόμα πιο πολύ.

Σας ευχαριστώ.